

Respublika
ta'lim markazi

@edurtm_uz

JAHON TARIXI

*Umumiy o'рта ta'lim maktablarining 10-sinfi
uchun darslik*

*O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi
nashrga tavsiya etgan*

Yangi nashr

Toshkent – 2022

UO'K 94(100)(075.3)

KBK 63.3(0)ya72

J 39

MUALLIFLAR:

Shuhrat Ergashev, Begzod Xodjayev, Jamshid Abdullayev, Nurhayot Hakimov

TAQRIZCHILAR:

S. Shodmonova – Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti sharq mamlakatlari tarixi va antropologiya kafedrasida professori, tarix fanlari doktori.

B. Pasilov – TDPU jahon tarixi kafedrasida dotsenti.

Sh. Abdullayeva – Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti akademik litseyi tarix fani o'qituvchisi.

M. Axrolov – Toshkent shahri Sergeli tumanidagi 266-umumiy o'rta ta'lim maktabining tarix fani o'qituvchisi.

SHARTLI BELGILAR:

– faollashtiruvchi savol va topshiriqlar.

– atamalar mazmuni.

– yodda tuting.

– esga oling.

– bilib oling.

– ijodiy ish topshirig'i.

– o'ylab ko'ring va mantiqiy xulosa chiqaring.

– tarixiy mushohada.

– internet bilan ishlash.

– savol va topshiriqlar.

– badiiy asar bilan ishlashga doir topshiriq.

– mustaqil ish.

– yo'naltiruvchi savollar.

Respublika maqsadli kitob jamg'armasi mablag'lari hisobidan chop etildi.

Original maket va dizayn konsepsiyasi Respublika ta'lim markazi tomonidan ishlandi.

KIRISH

Angliyadagi sanoat inqilobi, boshqa Yevropa va Shimoliy Amerika mamlakatlaridagi sanoat ishlab chiqarishining rivojlanishi Osiyo va Afrika xalqlari hayotida ham jiddiy o'zgarishlarga olib keldi. Mustamlaka va qaram mamlakatlar sanoat mahsulotlari bozori va xomashyo bazasiga aylantirildi. Yevropa mamlakatlari Turkiya, Eron va Xitoy kabi rasman mustaqil davlatlar rivojlanishiga ham kuchli ta'sir ko'rsatdi. XIX asrning oxirlarida boshlangan tarixiy davr fanda *imperializm* nomini oldi. XX asr boshiga kelib Afrika qit'asining 90 foiz hududi yetakchi Yevropa davlatlarining mustamlakalariga aylantirilgan edi. Ammo mustamlakalar uchun kurash davom etdi, qurollanish poygasi avj oldi. Bu voqealar muqarrar ravishda 1914–1918-yillardagi Birinchi jahon urushiga olib keldi. Urush insoniyat tarixida buyuk geografik kashfiyotlardan boshlangan yangi davrga yakun yasadi.

Birinchi jahon urushidan keyingi davr "**Eng yangi tarix**" deb ataladi. U Birinchi jahon urushining yakuni – 1918-yildan boshlanib, hozirgi kungacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Eng yangi tarixga kishilik jamiyati rivojlanishining industrial sivilizatsiyadan postindustrial sivilizatsiyaga o'tish davri sifatida qaraladi.

Eng yangi davr tarixida nisbatan mustaqil bo'lgan uchta bosqichni ajratib ko'rsatish mumkin. Birinchi bosqich – 1918–1945-yillar oralig'ida industrial jamiyat ijtimoiy-siyosiy tizimi inqirozining boshlanish davri. Bu inqiroz ikkita jahon urushida, sotsialistik inqiloblar va milliy-ozodlik harakatlarida, Germaniya, Italiya, Yaponiya, SSSRda totalitar tuzumlarining qaror topishida, ijtimoiy ziddiyatlarning keskinlashuvida namoyon bo'ldi. Bu bosqichning mazmunini jamiyat taraqqiyotining ikki asosiy modeli – liberal-demokratik va totalitar tuzum o'rtasidagi kurash tashkil etadi.

Ikkinchi bosqich 1945–1991-yillarni o'z ichiga oladi. Bu bosqich mazmunini mustamlaka tizimining qulashi va ko'plab mustaqil davlatlarning tashkil topishi, "sovuq urush", dunyoni yadroviy halokat yoqasiga olib kelgan qurollanish poygasi tashkil qiladi. Bu davr asosan sovetlar totalitar tuzumi va liberal demokratiya o'rtasidagi global qarama-qarshilik bilan tavsiflanadi.

1991-yildan boshlangan uchinchi bosqich xalqaro munosabatlarda shakllangan ikki qutbli dunyo tizimining inqirozi, sotsialistik tuzumning barbod bo'lishi, SSSRning parchalanib ketishi va sobiq sovet respublikalarining mustaqil taraqqiyot yo'liga kirishi bilan boshlanadi. Bu davr globallashtiruv, "uchinchi dunyo" mamlakatlari rivojlanishining jadallashtiruv, sivilizatsiyalar o'rtasidagi ziddiyatlarning kuchayishi bilan xarakterlanadi.

Mazkur darslikda yangi davrning so'nggi bosqichi va eng yangi davrda sodir bo'lgan muhim voqealar bayon qilinishi bilan birga jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichi, shuningdek, bugungi kunda dunyo sahnida ro'y berayotgan ayrim voqealarning kelib chiqish sabablarini tahlil qilish imkonini beruvchi hamda o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undovchi, ularning dunyoqarashlarini kengaytirishga qaratilgan tarixiy ma'lumotlar keltirilgan. Ushbu ma'lumotlar jahon xalqlari madaniyatining har biri o'ziga xos va noyob ekanligini, insonparvarlik va vatanparvarlik tamoyillari, fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat g'oyalariga asoslangan umuminsoniy qadriyatlarni anglashga ko'maklashadi. Dunyo va jamiyat taraqqiyotining muhim qonuniyatlari va o'ziga xos yo'llarini bilib olish va kelajak haqida tasavvurlarga ega bo'lish imkonini beradi. Shuningdek, ilg'or mamlakatlarning tarixiy tajribasini O'zbekistonda ijodiy qo'llashga imkon beruvchi bilimlarni shakllantiradi.

Respublika
ta'lim markazi

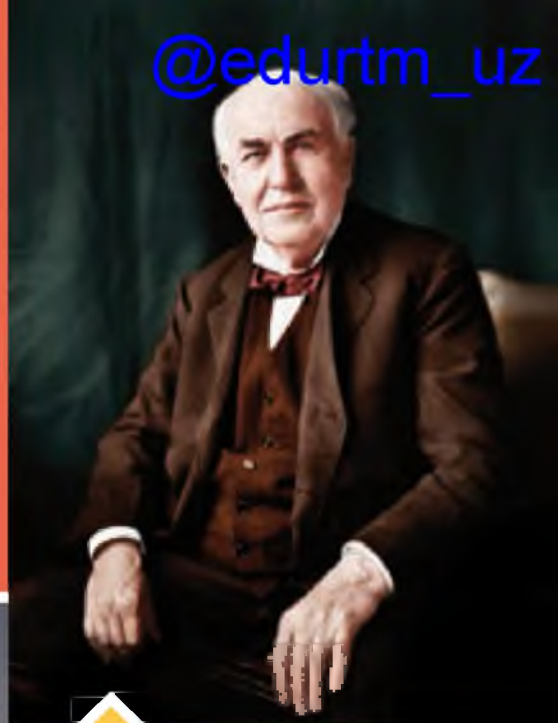
Radioning kashf etilishi

1896-yil 24-martda rus olimi Aleksandr Popov Rossiya fizika-kimyó jamiyati yig'ilishida dunyoda birinchi marta radiotelegramma uzatdi.

1897-yil 2-iyulda italyan olimi Guglielmo Markoni radio signallarni uzoq masofalarga uzatishga qodir qurilmaga patent oldi.

@edurtm_uz

Cho'g'lanma lampaning kashf etilishi

Turli materiallarda mingdan ortiq sinov o'tkazgan amerikalik ixtirochi Tomas Edison 1879-yilda va nihoyat 40 soat yonib turuvchi uglerod tolali lampochkani yaratishga muvaffaq bo'ldi.

Parovozning kashf etilishi

1804-yili ingliz muhandisi Richard Trevitik tarixda ilk parovozni konstruksiyaladi va amalda yasab ham ko'rdi. Trevitik loyihalagan ushbu parovoz ikki o'qda muvozanatlangan silindrik bug' qozonidan iborat bo'lgan. Og'irligi 5 tonna atrofida ekaniga qaramay, ushbu parovoz har birida 25 tonnadan yuk bo'lgan 5 ta vagonni 8 km/soat tezlik bilan tortib, manzili-ga elta olgan.

Respublika
ta'lim markazi

@edurtm_uz

XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARIDA JAHON MAMLAKATLARI: INDUSTRIAL SIVILIZATSIYANING QAROR TOPISHI

1- mavzu

Industrial sivilizatsiyaning qaror topishi

FAOLLASHTIRUVCHI SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Yangi davrning eng asosiy xususiyatlari nimalardan iborat?
2. Industrial sivilizatsiya qaror topishi arafasida Sharq va G'arb mamlakatlari orasidagi tafovutlar nimalarda namoyon bo'ladi?

1895-yilda muhandis V. I. Lopushinskiy ishlab chiqqan yuk lokomotivi

XVIII asrning oxirlarida boshlangan **sanoat to'ntarishi** faqat sanoatning emas, qishloq xo'jaligining ham rivojini belgilab berib, butun XIX asr davomida ko'plab mamlakatlar taraqqiyotining asosiy mohiyatiga aylanib qoldi. Dastlab Angliya, uning ortidan Fransiya, biroz keyinroq AQSH, Germaniya, Avstriya-Vengriya, Italiya, Rossiya har xil tezlik bilan bo'lsa-da, shu yo'ldan bordilar. Shunday qilib, olimlar **industrial sivilizatsiya** deb atagan, bosh qadriyatlari texnik taraqqiyot va inson erkinligi bo'lgan sivilizatsiya XIX asrda Yevropa va AQSHda uzil-kesil qaror topdi hamda qariyb ikki asr mobaynida jahon xalqlari taraqqiyotining mazmuniga aylanib qoldi.

Fan va texnika sohasida erishilgan yutuqlar xo'jalik hayotining rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatdi. Asrlar davomida dengiz va okeanlarda suzib yurgan yelkanli kemalar bilan bir qatorda **paroxodlar** paydo bo'ldi. Yevropa va Shimoliy Amerika mamlakatlarining shaharlari **temiryo'l** tizimi bilan bog'landi va bu sanoat hamda savdning rivojlanishiga katta turtki berdi.

1870-yillari **elektrdvigatel, elektrlampa, telefon**, sal keyinroq **radio** kashf etildi. 1880-yillar – 1890-yillar boshlarida **elektr energiyasini** simlar orqali uzoq masofaga yetkazib berish imkoniyati paydo bo'ldi; benzinda ishlaydigan dastlabki **ichki yonuv dvigatellari** yaratilib, shundan so'ng dastlabki **avtomobillar**, keyinroq **samolyotlar** paydo bo'ldi.

O'sha davr iqtisodiyotining yetakchi sohalari – **metallurgiya, mashinasozlik, transport** shiddat bilan rivojlandi. **Elektrotexnika, kimyo sanoati** kabi yangi sohalar paydo bo'ldi hamda kishilarning kundalik turmushini o'zgartira boshladi.

ESGA OLING

Kapitalizm bu – ...

Sanoat ishlab chiqarishi sur'atlarining o'sishida ayniqsa tez rivojlanayotgan metallurgiyaning salmog'i katta bo'ldi. Fransuz metallurgi **Pyer Marten** va ingliz ixtirochisi **Henri Bessemer**lar joriy etgan po'lat eritishning yangi usullari uni ishlab chiqarishni keskin oshirib, tannarxini arzonlashtirdi. Ingliz metallurgi **Sidney Tomas** kashf etgan suyuq cho'yanni tozalash usuli esa fosfatlarga boy temir rudalaridan foydalanish imkonini yaratdi va mahsulotning sifatini keskin oshirdi. Natijada 1870-yildan 1900-yilgacha jahonda po'lat ishlab chiqarish 56 barobar o'sdi. Sanoatda **temir davri** o'rniga **po'lat davri** boshlandi.

XIX asrning so'nggi o'ttiz yili yirik sanoat ishlab chiqarishining jadal taraqqiyot

davri bo'ldi. Taraqqiyotning yangi bosqichi sanoatni tashkil qilishning yangi shakllarini talab qildi. Bu yirik ishlab chiqarishning keskin rivojlangan davri ulkan moliyaviy sarf-xarajatlarni talab qilardi. Bunday katta mablag'larni bir joyga to'plash uchun **aksionerlik kompaniyalari** tashkil qilindi. Bu kompaniyalar yirik banklar va sanoatchilarga o'z mablag'larini bir joyga jamlash imkonini berdi. Ammo shu tariqa paydo bo'lgan **moliya oligarxiyasi** tezda jamiyatning tor **elita qatlamiga** aylanib, industrial sivilizatsiya qaror topgan ilg'or mamlakatlarda XX asr boshiga kelib iqtisodiy va siyosiy yetakchilikni qo'lga oldi. Bunday jarayonlar keyinchalik kapitalistik rivojlanish yo'lga o'tgan bir qator sobiq sotsialistik mamlakatlarda XX asr oxiri – XXI asr boshlarida ham kuzatildi.

Birinchi telefon apparati

O'YLAB KO'RING VA MANTIQUIY XULOSA CHIQRING

Yevropada qanday asosga tayanilib ilmiy-texnika inqilobi natijalari sanoat ishlab chiqarishi sur'atlarining o'sishi bilan uyg'unlashtirildi?

Bu o'zgarishlar jamiyat hayotida, kishilarning kundalik turmushida qanday aks etdi?

Avvalo, yangi davr kishisi shakllandi. XVIII asrda paydo bo'lgan insonning tabiiy va uzviy huquqlari to'g'risidagi ta'limot jamiyat hayotida yanada kengroq namoyon bo'la boshladi. Siyosiy tuzumlar o'zgardi, absolyut monarxiyalar o'tmishda qolib ketdi va o'rnini cheklangan (konstitutsion) monarxiyalar va respublikalarga bo'shatib berdi.

*Birinchi
paroxod*

YODDA TUTING

XIX asrning 70-yillarida elektrdvigatel, elektrlampa, telefon, sal keyinroq radio kashf etildi.

P. Marten va H. Bessemerlar po'lat eritishning yangi usulini kashf qildi.

Parlament faoliyati qonunchilik, ijro va sud hokimiyatlari bir-biridan ajratilgan huquqiy davlatning shakllanishiga ko'maklashdi. Bunday davlatlarda shaxs huquqi kafolatlandi, fuqarolarning qonun oldida tengligi prinsipi o'rnatildi.

Huquqiy davlat fuqarolik jamiyatining rivojlanishini ta'minladi. U odamlar hayotiga quyidagi o'zgarishlarni olib keldi: a) shaxsiy erkinliklar kengaydi; b) feodal qaramlikdan ozod bo'lish jarayoni davom etdi; d) mahalliy boshqaruv organlari shakllandi; e) ittifoqlar va siyosiy partiyalar tashkil qilindi; f) ayollarning erkaklar bilan teng huquqliligini ta'minlash uchun kurash olib borildi; g) vijdon erkinligi e'lon qilindi va kafolatlandi.

Ilm-fanda juda katta o'zgarishlar yuz berdi. Uni ishlab chiqaruvchi kuchga aylantirishning uzoq davom etgan jarayoni XX asrda **ilmiy-texnik inqilob**ga olib keldi. Shu tariqa ilm-fan jamiyatni olg'a harakatlantiruvchi qudratli kuchga aylandi.

Fandagi ixtirolar sanoat va qishloq xo'jaligiga joriy qilindi. Temiryo'llar, paroxodlar, avtomobillar, samolyotlar, elektr yoritkichlar, telefon, telegraf va boshqa ko'plab ixtirolar insonlar hayotini tubdan o'zgartirib yubordi.

Ilm-fan yutuqlaridan ilhomlangan bu davr kishilari tabiatni bo'ysundirishga, insonning cheksiz imkoniyatlarini ishga solishga, inson tabiatining o'zini mukammallashti-

Korxonadagi ish jarayoni

rishga intilib yashadilar. Natijada dinning inson ongiga ta'siri susaydi, ko'plab mamlakatlarda dunyoviy ta'lim yo'lga qo'yilib, diniy muassasalar davlatdan, ta'lim jarayoni dindan ajratildi. Dunyoviy davlat, maktab, fan va madaniyat shakllandi. Dunyoviy yondashuv, **sekulyarlik**, vijdon erkinligi inson dunyoqarashining, ozod shaxs sifatida o'zini anglashining asosini tashkil qildi.

Industrial davlatlar mustamlaka imperiyalarini yaratib, Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasini ta'sir hududlariga bo'lib olish uchun intildilar. Bu davr G'arb sivilizatsiyasining **ekspansiyasi** davri, Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasi xalqlarining faqat siyosiy va iqtisodiy emas, sivilizatsiyaviy qaramligining ham boshlanish davri bo'ldi.

Bu davrda G'arb jamiyatining tarkibi o'zgardi, aholining yangi qatlamlari paydo bo'ldi. Insonning o'zi, ichki dunyosi va turmush tarzi ham o'zgardi. Uning asosiy qadriyatlari ozodlik va shaxsiy erkinlik bo'lib qoldi.

ATAMALAR MAZMUNI

Industrial sivilizatsiya – ijtimoiy hayot uchun muhim rol o'ynaydigan jamiyat. Yangi davrda shakllangan bozor munosabatlari, siyosiy va ijtimoiy tenglik, huquqiy davlat, diniy bag'rikenglik, inson huquqlari, umuminsoniy qadriyatlar kabi tushunchalar industrial sivilizatsiyaning asosiy belgilari hisoblanadi.

Sekulyarlik – hukumat va boshqa huquq manbalari dinning har qanday turidan alohida bo'lishi kerakligi haqidagi tushuncha.

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida kapitalizm taraqqiyotida yuz bergan tub o'zgarishlar nimalardan iborat?
2. XIX asr oxiri va XX asr davomida ilmiy-texnik inqilobga olib kelgan kashfiyotlarni tartib raqami, davlat, yili, kashfiyot turi tarzida jadval holatiga keltiring.
3. Qanday omillar XX asrda ilmiy-texnik inqilobga olib keldi?

2- mavzu

“Yanada Buyuk Britaniya” uchun: yangi iqtisodiy va mafkuraviy tizimning paydo bo‘lishi

FAOLLASHTIRUVCHI SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Dunyo tarixida birinchi parlament qay tariqa vujudga kelgan?
2. “Qit’a qamali” siyosati Buyuk Britaniya uchun qanday oqibatlarga olib keldi?
3. Buyuk Britaniyada barqaror fuqarolik jamiyatini shakllantirgan omillarga misollar keltiring.

vab-saytimiz: Zokirjon.com

Zokirjon.com vab-sayti orqali o'zingiz uchun kerakli ma'lumotlarni yuklab oling.

Zokirjon Admin bilan

90-530-68-66, 91-397-77-37 nomerga telegram orqali bog'lanishingiz yoki nza456, nza445 izlab telegramdan yozishingiz so'raladi.

Telegramda murojaatingizga o'z vaqtida javob beriladi.

10-sinf Jahon tarixi darsligini to'liq holda olish uchun telegramdan yozing.

Telegram kanalimiz:

@Maktablar_uchun_hujjatlar

To'lov uchun: HUMO 9860230104973329

Plastik egasi Nabiyev Zokirjon

DIQQAT!!!

Sizga bu **OMONAT** qilib beriladi.
To'liq holda olganingizdan so'ng:
Faqat o'zingiz uchun foydalaning.
Hech kimga bermang hattoki eng yaqin insoningizga ham.
Internet orqali vab-saytlarga joylamang.

Kanal va gruppalariga tarqatmang.

OMONATGA

HIYONAT QILMANG.

Bizni hizmatdan foydalanib qulay imkoniyatga ega bo'ling!

Bizda maktablar uchun quydagi hujjatlar mavjud

- 1. 1-11-Sinflar uchun sinf soati ish reja va konspektlari**
- 2. 1-11-Sinflar uchun barcha fanlardan to'garak hujjatlari**
- 3. Sinf rahbar hujjatlari**
- 4. Metodbirlashma hujjatlari**
- 5. Ustama hujjatlari**
- 6. 1-11-Sinflar uchun barcha fanlardan konspektlar**
- 7. 1-11-Sinflar uchun Ish rejalar (Taqvim mavzu rejalar)**
- 8. Darsliklarning elektron varianti**
- 9. Maktab ish hujjatlari**
- 10. Direktor ish hujjatlari**
- 11. MMIBDO' ish hujjatlari**
- 12. O'IBDO' ish hujjatlari**
- 13. Psixolog hujjatlari**
- 14. Xotin-qizlar qo'mitasi ish hujjatlari**
- 15. Kutubxona mudirasi ish hujjatlari**
- 16. Besh tashabbus hujjatlari**
- 17. Ochiq dars ishlanmalar, taqdimotlar, slaydlar**